

ODYSEJA UMYŚLU® JAKO PROGRAM ROZWIJAJĄCY OSOBOWOŚCIOWE I POZNAWCZE DYSPOZYCJE TWÓRCZOŚCI

mgr Monika Stępka, Uniwersytet Gdański

CO TO JEST ODYSEJA UMYŚLU®?

Odyseja Umysłu® (ang. Odyssey of the Mind®) to międzynarodowy program edukacyjny, który w 1978 r. stworzył w USA Dr C. Samuel Micklus. Do Polski sprowadziła Odyseję prof. Józefa Sołowiej z Uniwersytetu Gdańskiego w 1989 r. Celem programu jest rozwój zdolności twórczych, jakie posiada każdy człowiek. Odyseja Umysłu inspiruje uczestników do myślenia i wymyślania, angażując ich w proces rozwiązywania problemów rozbieżnych, czyli takich, które rozwiązać można na wiele sposobów. Od ponad 25 lat, co roku w programie uczestniczy kilkaset tysięcy młodych ludzi w ponad 20 krajach. Program wychodzi z kilku podstawowych założeń. Po pierwsze – kreatywność to umiejętność, której można nauczyć; trening czyni mistrza. Po drugie – grupa to większa siła twórcza niż jednostka. Po trzecie – dzieci uczą się najwięcej, kiedy same dochodzą do rozwiązań, pomysłów - osobiste doświadczenie najlepszym nauczycielem. Po czwarte – przyjazne współzawodnictwo stymuluje kreatywność.

Odyseja Umysłu jest programem o charakterze konkursu, w którym siedmioosobowe drużyny, reprezentujące szkoły bądź inne instytucje edukacyjne, współzawodniczą w oryginalnym, pomysłowym rozwiązywaniu problemów. Konkurs składa się z dwóch części: Problemów długoterminowych oraz problemów Spontanicznych. Problem długoterminowy drużyna wybiera według własnych preferencji spośród pięciu nadsyłanych jesienią każdego roku propozycji, by wiosną zaprezentować przygotowywaną przez kilka miesięcy prezentację rozwiązania w formie krótkiej inscenizacji teatralnej. Dzieli się one na pięć kategorii:

1. Problem mechaniczny - Celem zadania jest zaprojektowanie i zbudowanie pojazdu (pojazdów), który jest częścią fabularnego przedstawienia. Pojazd musi wozić członków drużyny lub wykonywać określone zadania.
2. Problem techniczno-teatralny – Zadaniem drużyny jest stworzenie innowacyjnych urządzeń spełniających wymagane funkcje. Zostają one zastosowane podczas przedstawienia do rozwiązywania problemów określonych w zadaniu.
3. Problem klasyczny – Drużyna ma za zadanie stworzyć krótkie przedstawienie teatralne, zainspirowane twórczą reinterpretacją klasycznego dzieła literatury lub sztuki. Nacisk twórczy położony jest na stworzone rozwiązania artystyczne.

4. Problem konstrukcyjny – Zadanie grupy polega na zaprojektowaniu i zbudowaniu lekkiej struktury z drzewa balsa i kleju, która utrzyma jak największe obciążenia sportowymi odważnikami oraz zostanie poddana przeróżnym testom.
5. Problem teatralny - Celem zadania jest stworzenie przez zespół oryginalnego, dowcipnego i pomysłowego przedstawienia w oparciu o określony, z reguły abstrakcyjny, temat.

Zadania Spontaniczne nieznanne są drużynom do ostatniej chwili. Czas przygotowania rozwiązania jest ograniczony do kilku minut. Rozwiązania tworzone są podczas grupowej „burzy mózgów”. Zanim drużyna przystąpi do konkursu, na przestrzeni kilku miesięcy podczas zajęć rozwiązuje wiele takich zadań. Wśród nich również wyróżnia się kilka typów:

1. Typ słowny najczęściej polega na wygenerowaniu przez grupę jak największej ilości odpowiedzi na zadane pytanie, pilnując jednak, by nie powielać pomysłów innych osób.
2. Typ słowno-manualny polega na konstruowaniu, tworzeniu, lepieniu materialnych wytworów; na obróbce danego materiału przy jednoczesnym podawaniu odpowiedzi na pytanie czy też budowaniu wspólnej historii.
3. Typ manualny najczęściej polega na stworzeniu przez grupę systemu sygnałów i przekazaniu przez grupę Nadawców zadanej treści grupie Odbiorców lub na stworzeniu mniej lub bardziej skomplikowanej konstrukcji czy mechanizmu.

Po wykonanym zadaniu (w trakcie treningów) drużyna dostaje informacje zwrotne, co w jej pracy było dobre i twórcze, a nad czym powinna jeszcze popracować. Razem z trenerem, grupa stara się znaleźć sposoby na to, jak w przyszłości ominąć przeszkody, czy problemy, które się pojawiły w trakcie rozwiązywania zadania. Ponadto członkowie zyskują świadomość, jakie pomysły są zwykłe, a jakie twórcze.

Zarówno Problemy Długoterminowe, jak i Zadania Spontaniczne, są bardzo zróżnicowane – niektóre koncentrują się na zagadnieniach technicznych i mechanicznych, inne – na artystycznych elementach prezentacji. Ma to pozwolić realizować się jednakowo młodzieży o uzdolnieniach technicznych i artystycznych. Młodzież ma się w praktyce nauczyć, że każdy może coś wnieść do rozwiązania, że każdy pomysł jest wartościowy. Zespołowy charakter procesu rozwiązywania zadań Odysei Umysłu ma na celu umożliwienie członkom drużyn nabycia i poszerzenia również umiejętności społecznych i organizacyjnych. Dzięki pracy w drużynach, mają się nauczyć współpracy i komunikacji w grupie, organizacji zasobów ludzkich i czasowych, ceniienia i rozumienia innych.

W myśl podstawowej zasady programu, całość rozwiązania drużyna wykonuje samodzielnie, bez tzw. Pomocy z Zewnątrz: pisze scenariusze, przygotowuje kostiumy, scenografię, komponuje muzykę czy też tworzy urządzenia techniczne. Dzięki temu młodzież

może się uczyć szacunku dla wykonywanej pracy. Rolą trenera jest jedynie nauczenie dziecka umiejętności potrzebnych mu do wykonania rozwiązania. Ponadto Odyseja, poprzez wielokrotne stawanie wobec złożonych, trudnych, nietypowych zadań, ma uczyć stawiania czoła wyzwaniom i przełamywania własnych zahamowań, konsekwencji w pracy i dążeniu do celu oraz łączenia wiedzy z różnych dziedzin.

Odyseja Umysłu ma umożliwić uczestnikom poznanie, w trakcie zabawy, metod twórczego rozwiązywania problemów oraz dać okazję do ich stosowania. Podczas zajęć kładzie się nacisk na myślenie rozbieżne i myślenie "wychodzące poza schemat". W przeciwieństwie do standardowej edukacji, gdzie mamy do czynienia z myśleniem konwencjonalnym, Odyseja ma uczyć, jak myśleć nowatorsko, kreatywnie i produktywnie.

METODA

Poniższa praca traktuje twórczość jako dyspozycję, która pod wpływem oddziaływań programu twórczego rozwiązywania problemów może się zmieniać i rozwijać, zarówno w aspekcie poznawczym (myślenie dywergencyjne, czyli rozbieżne), jak i osobowościowym (np. samorealizacja). W literaturze pojawiają się badania, które najczęściej skupiają się na efektach, jakie zachodzą w myśleniu dywergencyjnym (Nęcka 2000; Stokes, 2001). Na ogół nie spotyka się badań, które sprawdzałyby, jaki ma wpływ trening rozwijający potencjał twórczy na osobowościowe dyspozycje twórczości. Tym właśnie zajęłam się w mojej pracy: zbadaniem efektów twórczych (zarówno dyspozycji poznawczych, jak i osobowościowych) po kilkumiesięcznych oddziaływaniach treningu Odysei Umysłu.

Do pomiaru poznawczych dyspozycji twórczości użyto Testu Niezwykłych Zastosowań J.P. Guilford'a, polegającego na wypisaniu jak największej ilości niezwykłych zastosowań przedmiotu codziennego użytku. W ten sposób uzyskano wskaźniki w obu pomiarach zmiennej zależnej:

- płynności (produktywność, czyli zdolność do wytwarzania dużej liczby pomysłów, wskaźnikiem jest liczba pomysłów),
- giętkości (ruchliwość procesów myślenia, czyli zdolność do wytwarzania pomysłów różnorodnych, wskaźnikiem jest ilość kategorii pomysłów).
- oryginalności (niska frekwencyjność odpowiedzi).

Natomiast do pomiaru osobowościowych dyspozycji twórczości wykorzystano Samoopisowy Kwestionariusz Stylu Twórczego Zachowania. A. Strzałeckiego, składający się ze 120 pytań-stwierdzeń. W ostatecznej wersji modelu wyłoniono pięć czynników :

- Aprobata życia (Az) definiowana jako otwarcie się na doznania pozytywne, gotowość cieszenia się życiem wbrew doznawanym niepowodzeniom; to wiara w swoje możliwości, gotowość rozpoczynania wszystkiego od początku, pozytywna ocena przyszłych osiągnięć; to akceptacja własnego programu życiowego, optymistyczna wiara w sens działania z ludźmi, dla ludzi, w świecie pełnym wartości
- Siła ego (Se) to stabilność emocjonalna i brak przesadnej koncentracji na sobie; to zdolność przewyższania trudności, tolerancja na niepowodzenia i stres – zdolność pracy równocześnie nad kilkoma problemami i umiejętność samodzielnego radzenia sobie w trudnych sytuacjach, bez konieczności szukania wsparcia u innych. Siła ego to duża tolerancja na sprzeczność i niespójność, gotowość do rozwiązywania problemów wbrew oporom wewnętrznym i zewnętrznym.
- Samorealizacja (S) rozumiana jest jako aktywność i zaufanie do własnych sił, gotowość do stawiania przed sobą długofalowych, ambitnych i zarazem konkretnych celów oraz przekonanie o możliwości ich realizacji. Jest to gotowość do działania, rywalizacji, radość ze współzawodnictwa i wola do odniesienia zwycięstwa. Samorealizacja to gotowość do rezygnacji z chwilowych gratyfikacji na rzecz satysfakcji z realizacji „zadań odległych”.
- Wewnętrzna sterowność (Ws) to zdolność przeciwstawiania się naciskom otoczenia, niezależność myślenia, gotowość prezentowania własnych poglądów, nawet gdy otoczenie uznaje je za niepopularne. To przekonanie, iż ma się wpływ na bieg wydarzeń.
- Giętkość struktur poznawczych (Gsp) to elastyczność w stosowaniu strategii rozwiązywania problemów, zdolność łączenia pojęć z odległych dziedzin, stosowania ujęć holistycznych, to oryginalność i innowacyjność, biegłość w dokonywaniu analizy i syntezy danych, chwytność istoty problemu, gotowość do myślenia przez analogię, zdolność do podejmowania problemów trudnych i znajdowania wielu adekwatnych ich rozwiązań.

Uzyskana liczba punktów w zakresie każdego z wymiarów była wskaźnikiem ich nasilenia.

Badaniu zostały poddane dwie grupy: eksperymentalna oraz kontrolna. Grupę eksperymentalną tworzyło 40 osób w wieku gimnazjalnym (13-15 lat) biorących udział w programie Odysei Umysłu. W tym 25 chłopców i 15 dziewczynek. Grupę kontrolną tworzyło 40 rówieśników: 18 chłopców i 22 dziewczynki z jednego z trójmiejskich gimnazjów. W grupie tej, nie było nikogo, kto brałby udział w OU

Badanie przeprowadzono w schemacie 2x2 - z zastosowaniem powtarzanego pomiaru zmiennej zależnej oraz porównań międzygrupowych. Manipulacja polegała na uczestnictwie w cotygodniowych dwugodzinnych zajęciach Odysei Umysłu (OU) i trwała trzy miesiące.

PRZEWIDYWANIA

Jak wspominałam powyżej, istnieją badania świadczące o wpływie treningów na zdolności myślenia dywergencyjnego leżące wg J.P. Guilforda u podstaw twórczości (Guilford, 1978). W świetle tych badań, oczekiwałam, że również po cyklicznym i długotrwałym treningu Odysei Umysłu (bazującym na treningach twórczości i technikach twórczego myślenia) zmienią się poznawcze dyspozycje twórczości (zdolność myślenia dywergencyjnego). Wg J.P. Guilforda myślenie dywergencyjne charakteryzują zdolności: płynności (produktywności), giętkości (częstych zmian kierunku myślenia) oraz oryginalności (nietypowości) myślenia. Podczas zajęć OU uczestnicy wykonują szereg tzw. zadań spontanicznych. Najczęściej polegają one na wytwarzaniu przez grupę jak największej ilości różnorodnych pomysłów rozwiązań jednego zadania przy jednoczesnym pilnowaniu, by odpowiedzi uczestników nie powtarzały się. Po zakończeniu ćwiczenia, prowadzący omawia je pod kątem współpracy, ale przede wszystkim pod kątem twórczości odpowiedzi. Podaje ilość odpowiedzi, jaką wygenerowała grupa, zwraca uwagę na to, czy należały do jednej kategorii, czy były bardzo różnorodne, czy były nietypowe. Powtórzenie odpowiedzi sygnalizuje już w trakcie wytwarzania pomysłów. Jeśli zaistnieje taka sytuacja, członek drużyny podaje inną odpowiedź. Dzięki takim zadaniom i ich omówieniom, uczestnicy mają wgląd w swoje zdolności płynności, giętkości oraz oryginalności myślenia i mogą nad nimi pracować, by je rozwijać. Ponadto trening „odysejowy” polega głównie na rozwiązywaniu problemów, co utożsamiane jest przez Guilforda z myśleniem twórczym. Problemy te mają na ogół charakter rozbieżny. W takich okolicznościach zmiana zdolności płynności, giętkości oraz oryginalności myślenia pod wpływem treningu Odysei Umysłu wydaje się dość oczywista. Zastanawiające było jednak czy trening OU może zaowocować zmianą również w osobowości twórczej?

Osobowość definiowana jest jako względnie trwałe sposoby reagowania jednostki na środowisko, a także sposób wchodzenia z nim w interakcje. Kształtowana jest całe życie poprzez wpływ różnych bodźców. Istotną rolę odgrywają również wrodzone cechy biofizyczne. Zakładam, że trening Odysei Umysłu jest takim bodźcem mogącym wpłynąć na niektóre osobowościowe dyspozycje twórczości bardziej, na inne mniej. Będzie to zależało od potencjalnej ich stałości lub zmienności.

W ramach osobowościowych dyspozycji twórczości najsilniejszych zmian spodziewałam się w zakresie Giętkości struktur poznawczych. Dla Giętkości struktur poznawczych kluczowa wydała mi się cecha Otwartości poznawczej, którą Kruglański i Webster opisują jako tolerancję nieporządku, wieloznaczności, możliwość pracy w sytuacji

niedoinformowania, otwartość na nowe osoby, miejsca i sytuacje, chęć konfrontowania wiedzy z innymi, umiejętność pracy w grupie (A. Chybicka, 2001). Wiele zadań podczas treningów Odysei Umysłu, tak jak w przypadku innych treningów twórczości, cechuje się wieloznacznością, niepewnością co do przebiegu zdarzeń, niespójnością, trudnością, nieprzewidywalnością. Podczas treningu twórczości obowiązuje zasada odroczonego wartościowania, co oznacza, że powstające pomysły nie są oceniane od razu po ich wymyśleniu, ale dopiero w tzw. fazie czerwonego światła, kiedy grupa zakończy już swobodne generowanie idei (faza zielonego światła). Taka zasada podwyższa korzyści płynące z niedomknięcia sytuacji. Daje bowiem możliwość pojawienia się cennego pomysłu, czego drużyna Odysei niejednokrotnie doświadcza w trakcie kilkumiesięcznej pracy. W wielu sytuacjach treningowych uczestnicy nie muszą od razu (a czasem w ogóle) podejmować decyzji dotyczących wartości pomysłów dzięki czemu „oswajają się” z sytuacjami otwartymi. Ponadto dzięki cykliczności zajęć mogą wypracowywać w sobie elastyczność w stosowaniu strategii rozwiązywania problemów, ponieważ rozwiązują bardzo złożone zadania, często wymagające zmiany kierunku myślenia albo łączenia pojęć z odległych dziedzin. Wydaje się, że Giętkość struktur poznawczych jest tym czynnikiem, w który trening OU, poprzez swoją formę, „celuje” bezpośrednio.

Dużej zmiany oczekiwałam również w zakresie Wewnętrznej sterowności. U jej podłoża leży umiejscowienie kontroli, które wg Rottera nie jest wrodzoną, stałą właściwością osobowości, lecz rezultatem procesu rozwojowego (Drwal, 1995). Dopóki dziecko jest niesamodzielne i w dużym stopniu uzależnione od dorosłych, jego kontrola nad otaczającym światem jest niewielka. Powinno więc charakteryzować się zewnętrznym poczuciem kontroli. W miarę uzyskiwania coraz większych możliwości wpływu, umiejscowienie poczucia kontroli winno przesuwać się coraz bardziej do wewnątrz. W trakcie zajęć Odysei Umysłu wszelkie działania, wytwory, idee i wszystko inne, czego podejmują się dzieci, wykonywane jest przez nie same, bez pomocy ze strony dorosłych. W ten sposób Odyseusze uczą się samodzielności, dostrzegają również przyczynowy związek między swoim zachowaniem, a jego następstwami. Poczucie kontroli nad tym, co robią, wówczas wzrasta, tym samym przesuując się do wewnątrz. Ponadto przekonanie o wpływie na zdarzenia zależy również od złożoności i trudności zadań (Łukaszewski, 1984). Poczucie sprawstwa jest silniejsze, gdy powodzeniem zakończona zostanie próba rozwiązywania zadania złożonego i trudnego, niż wtedy, gdy rozwiązano z sukcesem zadania proste. W Odysei Umysłu młodzież ma sposobność rozwiązywania zadań właśnie trudnych i złożonych, co daje im możliwość odczucia sprawstwa, o którym pisze Łukaszewski.

Kolejną zmienną, w ramach której spodziewałam się zmiany jest Samorealizacja. Uczestnicy programu Odyseja Umysłu w trakcie cyklicznych zajęć realizują cząstkowe cele. Uczą się umiejętności potrzebnych im do zrealizowania celu ostatecznego, jakim jest końcowa prezentacja rozwiązania twórczego problemu. Często muszą uzbroić się w cierpliwość, by potem móc się cieszyć swoim dokonaniem. W ten sposób przyzwyczajają się do odraczania gratyfikacji i nastawiają się bardziej przyszłościowo. Przede wszystkim jednak, mają możliwość dokonania jakiegoś dzieła, mogą realizować swoje wizje, pomysły, urzeczywistniać to, co wymyślają. Rogers dostrzega w każdym człowieku, niezależnie od wieku, potencjał możliwości, który może się ujawnić, jeśli podejmie on jakąkolwiek aktywność (Górniewicz, 1995). Wówczas taka osoba może wg niego aktualizować się. Wyzwoleniu tendencji do aktualizacji potencjału sprzyja projekcja celów i umiejętność odraczania gratyfikacji, czego wymaga większość ćwiczeń w trakcie treningu OU. Ponadto Odyseusze mają okazję tworzyć w atmosferze ciepła, zabawy, zaufania i bezpieczeństwa - będącymi wg Masłowa niezbędnymi warunkami do samorealizacji (Strelau, 2000; Maslow, 1970). Poprzez ekspresję w dziełach, które powstają w trakcie grupowych zajęć, mogą odczuć, że w pewien sposób się realizują. Przez kilka miesięcy dążą do realizacji celu (jakim jest prezentacja rozwiązania Problemu długoterminowego) podporządkowując mu cele pośrednie. W ten sposób możliwe jest podwyższenie ich samooceny i spełnianie się w tym, co dla nich ważne. Ponadto jedna z podstawowych zasad programu Odysei Umysłu brzmi „Nie ma rzeczy niemożliwych”. Uczestnicy uczą się, że mogą samodzielnie dojść do wielu rzeczy.

Kolejnym czynnikiem, w którym spodziewałam się zmiany w grupie Odyseuszy jest Siła ego. Jej istotą jest tolerancja i odporność na stres. Wg teorii stresu Lazarusa i Falkmann w momencie znalezienia się w potencjalnie stresującej sytuacji, podmiot dokonuje natychmiast pierwotnej oceny, co to za zdarzenie (Doliński, 2000). W zależności od odpowiedzi na to pytanie, pojawia się ocena wtórna, jak można poradzić sobie w takiej sytuacji. Być może osoby biorące udział w programie twórczego rozwiązywania problemów, notorycznie napotykał podczas zajęć sytuacje trudne, niejasne, skomplikowane, takie, które mogą pociągać za sobą dawkę stresu, „wzmacniają” swą Siłę ego uodparniając się na tego typu sytuacje. Już na poziomie oceny pierwotnej mogą się różnić od osób nie poddanych treningowi twórczego rozwiązania problemu, odbierając sytuację, (która przez tych ostatnich spostrzegana byłaby jako np. zagrożenie), jako: albo nie mającą znaczenia, albo jako wyzwanie, z którym chcą się zmierzyć. Ponieważ w ramach treningu Odyseusze spotykają się z problemami trudnymi, gdzie muszą wykazać się wytrzymałością, nierzadko pokonują różnego rodzaju bariery. Pomaga im w tym sprzyjająca, pozytywna atmosfera w grupie. Często

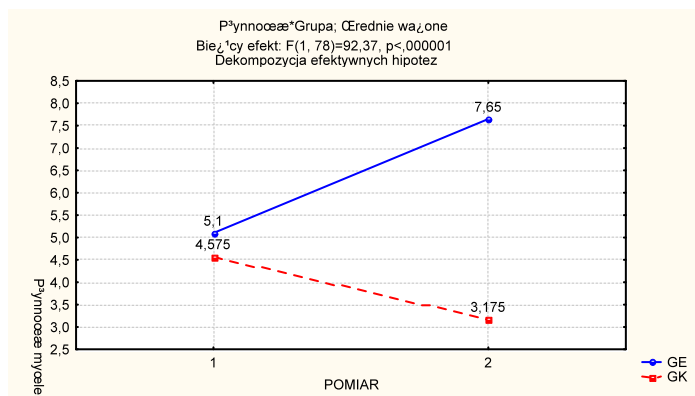
spotykają się również z problemami wieloznacznymi, niespójnymi, albo rozwiązują kilka problemów na raz, co pozwala im „przyzwyczajać się” i zwiększać tolerancję tego typu sytuacji, co z kolei może owocować wzmocnieniem ich Siły ego.

Jedynym czynnikiem, w ramach którego nie spodziewałam się zmian jest Aprobata życia rozumiana jako optymizm, poczucie szczęścia, głęboka afirmacja życia. Wg cebulowej teorii J. Czapińskiego (1992) poczucie szczęścia i wola do życia jest silnie determinowana biologicznie. Oznacza to, że jest ona odporna na wszelkie czynniki pochodzące z zewnątrz, a może i wewnątrz, i pozostaje stała, bez względu na to, jakie działania podejmowane są przez jednostkę, by ją zmienić. Mimo że zajęcia typu Odyseja Umysłu mogą, i prawdopodobnie podnoszą nastrój, być może i podwyższają poczucie szczęścia (czyli możliwe, że ingerują w dwie wierzchnie warstwy „cebuli szczęścia”), oczekiwałam, że samo „jądro cebuli”, jako determinowane genetycznie, pozostanie niezmiennie.

Reasumując, przewidywałam, że pod wpływem treningu OU zmianie ulegną poznawcze dyspozycje twórczości. W ramach osobowościowych dyspozycji twórczości ta zmienna, która jest silniej determinowana genetycznie (Aprobata życia) nie będzie prawdopodobnie podlegać modyfikacji. Będzie ona bardziej trwała i odporna na działania czynników zewnętrznych od tych dyspozycji (Giętkość struktur poznawczych, Wewnętrzna sterowność, Siła ego, Samorealizacja), które kształtują się w trakcie rozwoju i socjalizacji, poprzez aktywność własną np. twórczą.

WYNIKI

Przy wyjściowym braku różnic pomiędzy grupami w zakresie każdej ze zmiennych, po manipulacji treningiem Odysei Umysłu, wyniki przedstawiają się następująco:

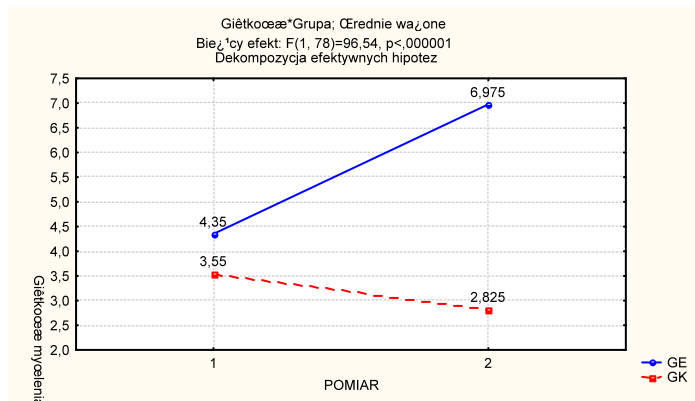

Rys. 1. Średnie zmiany płynności myślenia w poszczególnych grupach

Płynność myślenia wzrosła w grupie eksperymentalnej ($p < 0.000001$). Natomiast w grupie kontrolnej, gdzie spodziewałam się utrzymania płynności na tym samym poziomie, płynność

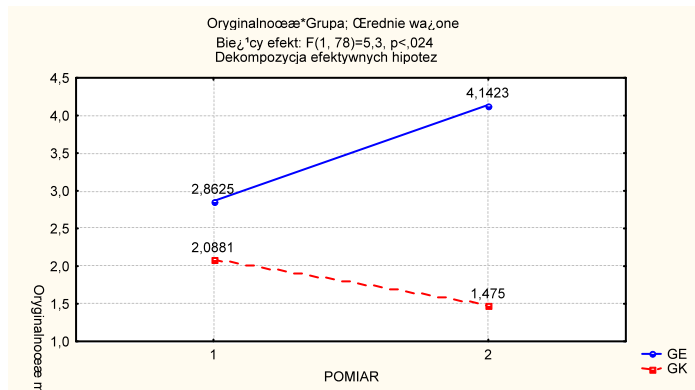

w przeciągu trzech miesięcy wyraźnie spadła ($p < 0.000007$). Końcowym efektem jest istotna statystycznie różnica między grupami w drugim pomiarze: ($F(1,78)=92,37, p < 0,000001$)

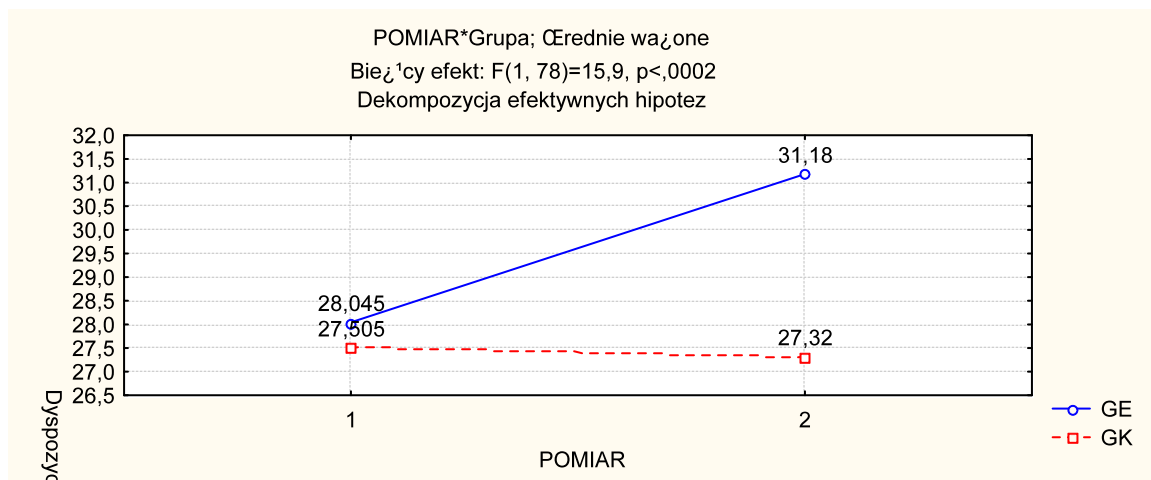
Rys. 2. Średnie zmiany giełkości myślenia w poszczególnych grupach.

Giełkość myślenia zmieniła się w obu grupach w ten sposób, że w grupie eksperymentalnej wzrosła ($p < 0.000001$), a w grupie kontrolnej zmalała ($p < 0.003$). W końcowym pomiarze różnica między grupami była istotna statystycznie ($F(1,78)=96,54, p < 0,000001$).

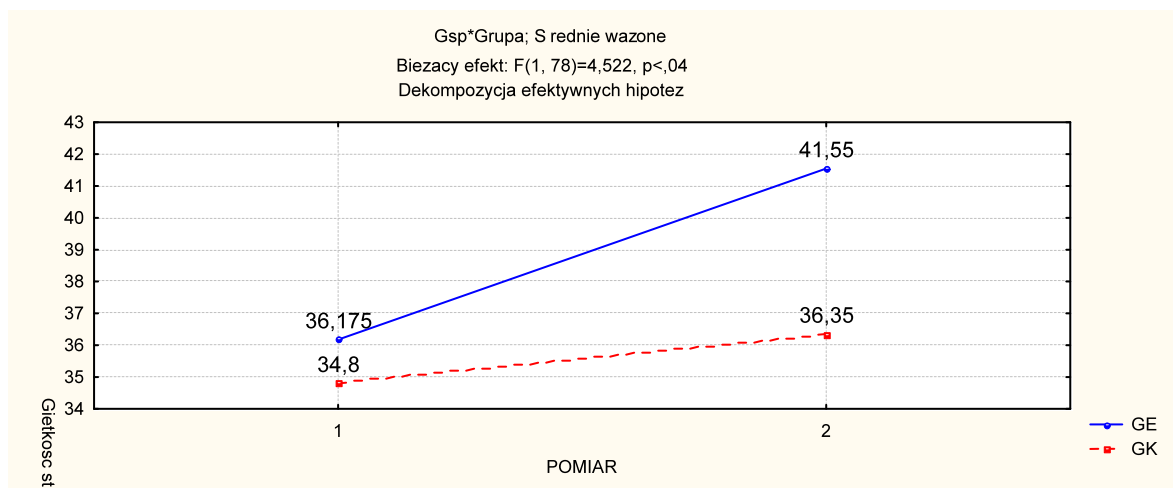
Rys. 3. Średnie zmiany oryginalności myślenia w poszczególnych grupach.

Oryginalność myślenia w grupie eksperymentalnej wzrosła ($p < 0.03$), w grupie kontrolnej nie zmieniła się istotnie statystycznie. W końcowym pomiarze oryginalność również różnicowała grupy ($F(1,78)=5,3; p < 0,024$)

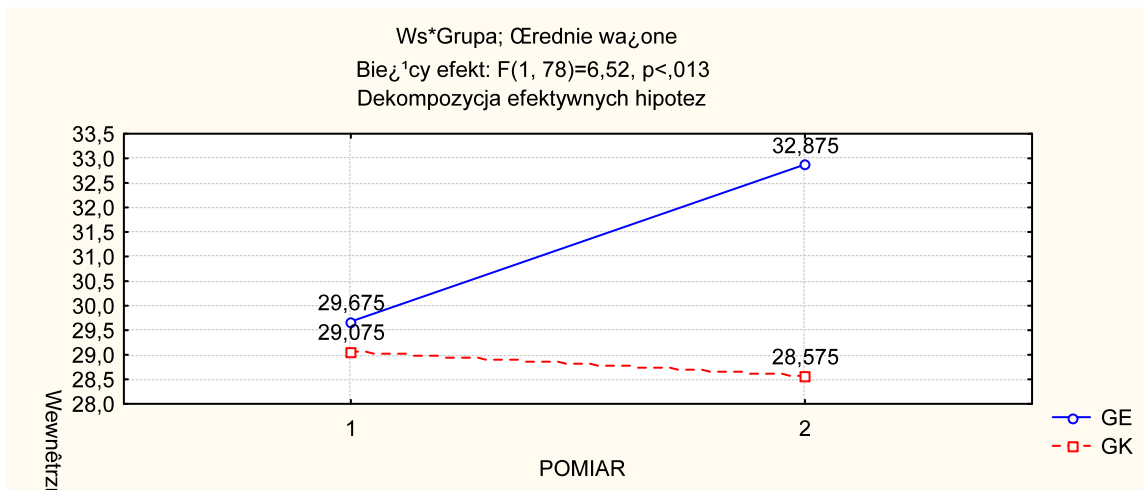
Rys. 4. Zmiana średnich dyspozycyjnej twórczości w poszczególnych grupach.

W pierwszym pomiarze **osobowościowych dyspozycji twórczości** grupa eksperymentalna i kontrolna nie różniły się istotnie statystycznie. Grupa kontrolna po kilku miesiącach pozostała na tym samym poziomie, podczas gdy w grupie eksperymentalnej po manipulacji treningiem Odysei Umysłu zaobserwowano wzrost wyników ($p < 0.02$). W drugim pomiarze grupa kontrolna i eksperymentalna różniły się istotnie statystycznie ($F(1,78)=15,9$, $p < 0,0002$).

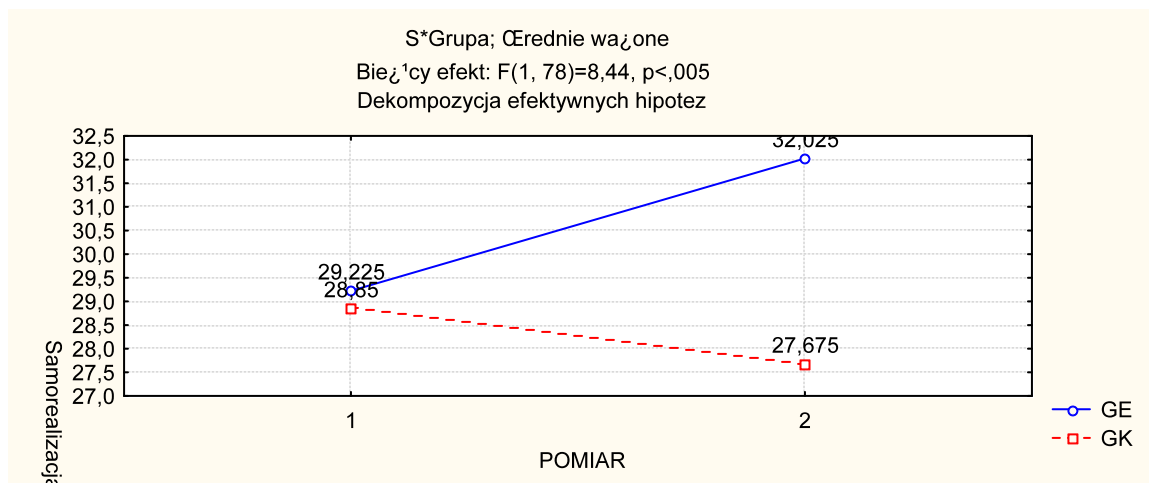
Rys. 5. Średnie zmian Giętkości struktur poznawczych w poszczególnych grupach

Giętkość struktur poznawczych tylko w grupie eksperymentalnej wzrosła istotnie statystycznie ($p < 0,000064$). Grupy w drugim pomiarze różniły się istotnie statystycznie ($F(1,78)=4,522$, $p < 0,04$).

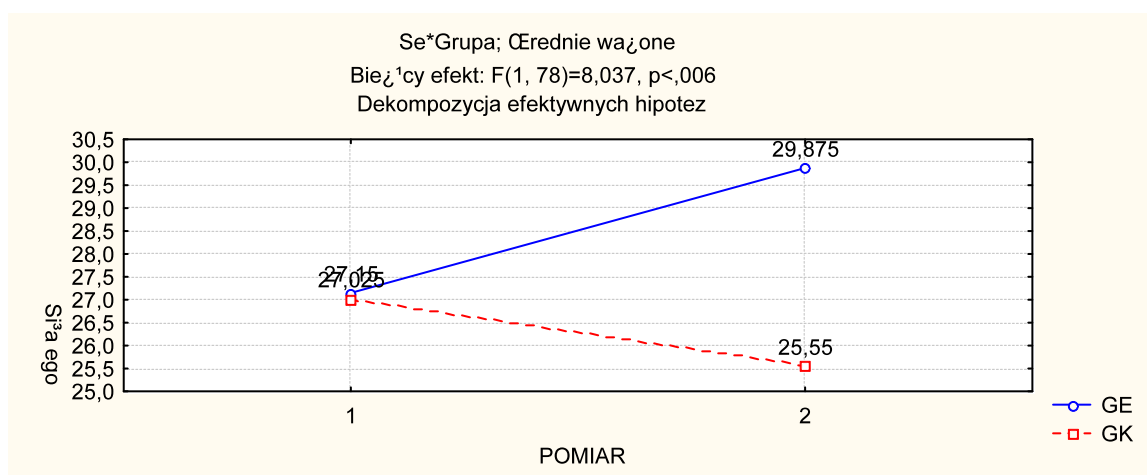
Rys. 6. Średnie zmian Wewnętrznej sterowności w poszczególnych grupach.

Wewnętrzna sterowność w grupie kontrolnej nie zmieniła się, w grupie eksperymentalnej, wzrosła istotnie statystycznie ($p < 0,003$). Różnica między grupami w drugim pomiarze jest również istotna statystycznie ($F(1,78)=6,52$, $p < 0,013$).

Rys. 7. Średnie zmian Samorealizacji w poszczególnych grupach

Samorealizacja w grupie eksperymentalnej wzrosła ($p<0,005$), również różnica pomiędzy grupami w drugim pomiarze jest istotna statystycznie ($F(1,78)=8,44, p<0,005$).

Rys. 8. Średnie zmian Siły ego w poszczególnych grupach.

Siła ego wzrosła istotnie ($p<0,01$) tylko w grupie eksperymentalnej. Istotna statystycznie jest różnica pomiędzy dwoma grupami w drugim pomiarze ($F(1,78)=8,037, p<0,006$).

Zauważono brak istotnych przyrostów w zakresie **Aprobaty życia**. Aprobata życia nie różnicuje grup ($p=0,36$).

PODSUMOWANIE

Celem tej pracy było znalezienie odpowiedzi na pytanie o możliwość stymulacji, poprzez trening Odysei Umysłu, zmian w zakresie poznawczych oraz osobowościowych dyspozycji twórczości. W kontekście poprzednich badań nad skutecznością treningów twórczości, spodziewałam się, że zmianie ulegną zdolności płynności, giętkości i

oryginalności myślenia. W ramach predyspozycji osobowościowych oczekiwałam, że zajdą zmiany na wymiarze Giętkości struktur poznawczych i Wewnętrznej sterowności oraz w zakresie Samorealizacji i Siły ego. W najsilniej determinowanej genetycznie Aprobacie życia nie spodziewałam się zmian. Wyniki potwierdziły moje przewidywania: po pierwsze - jeśli w ogóle wzrosły jakiegokolwiek wskaźniki, zaobserwowano to tylko w grupie eksperymentalnej; po drugie- pojawiły się zmiany istotne statystycznie w zakresie każdej ze zmiennych, poza Aprobata życia – czyli również zgodnie z oczekiwaniami.

J.P. Guilford, autor pojęcia myślenia dywergencyjnego, upatruje w nim źródeł twórczości. Dzięki proponowanym przez Odyseję Umysłu zadaniom i ich omówieniom, uczestnicy mają wgląd w swoje zdolności płynności, giętkości oraz oryginalności myślenia i mogą nad nimi pracować, by je rozwijać. Wyniki potwierdziły moje przewidywania – stwierdzono zmiany w zakresie płynności, giętkości oraz oryginalności myślenia.

Nie jest zaskakujące, że bezpośredni trening zdolności myślenia dywergencyjnego rozwija je. Jednak empiryczne potwierdzenie nawet rzeczy oczywistych wydaje się wartościowe. Przyjrzyjmy się teraz, jak zmieniały się osobowościowe dyspozycje twórczości.

W ramach osobowościowych dyspozycji twórczości spodziewałam się zmian w zakresie Giętkości struktur poznawczych. Giętkość struktur poznawczych jest tym czynnikiem, w który trening OU, poprzez swoją formę, „celuje” bezpośrednio. Stwierdzono, że pod wpływem treningu „odysejowego” Giętkość Struktur poznawczych zmienia się. Dużej zmiany oczekiwałam również w zakresie Wewnętrznej sterowności. Badania tej pracy dostarczają dowodów na wpływ treningu OU na zmiany również w zakresie Wewnętrznej Sterowności. Kolejną zmienną, w ramach której spodziewałam się zmiany jest Samorealizacja. Stwierdzono, że młodzież uczestnicząca w treningu Odysei Umysłu Samorealizuje się. Kolejnym czynnikiem, w którym spodziewałam się zmiany w grupie Odyseuszy jest Siła ego. Badania tej pracy dowodzą, że Siła ego ulega zmianie pod wpływem treningu OU. Nie spodziewałam się zmian w zakresie Aprobaty życia – wyniki dowodzą, że po treningu OU pozostaje ona niezmienna.

Trening „odysejowy”, poprzez swoją formę długotrwałych i cyklicznych zajęć, pozwala na zaplanowanie warsztatu w taki sposób, by najpierw zbudować zgrany zespół i sprzyjającą pracy twórczej atmosferę, a potem stopniowo wprowadzać zadania o narastającym poziomie trudności i złożoności. Z początkiem zajęć uczestnicy przechodzą przez szereg ćwiczeń integrujących drużynę, tworzących atmosferę zaufania i otwartości na innych członków grupy. Wszystko to odbywa się poprzez zabawę. Kiedy istnieją już sprzyjające warunki, by podejmować wyzwania, stawiać przed sobą cele, prowadzący

zaczyna wprowadzać zadania o początkowo niedużym stopniu trudności, którym młodzież potrafi sprostać. Oczywiście odpowiedni dobór zadań zależy od umiejętności obserwacji i podążania za grupą przez prowadzącego. Nie mogą być one za łatwe, bo wówczas uczestnicy nie poczują, że osiągnięty efekt jest zasługą ich starań. Nie mogą również przerosnąć ich możliwości, by na początku nie ponieśli porażki i nie zrazili się do zadań. Dobór ćwiczeń o wyważonym stopniu trudności jest kwestią bardzo subtelną i zależy w dużej mierze od doświadczenia prowadzącego. Ponieważ jedna z głównych zasad Odysei Umysłu polega na tym, że uczestnicy programu wszystko wykonują samodzielnie, młodzież widzi efekty swojej pracy i czuje, że zależą one od nich samych. Dzięki temu uczą się, że mają kontrolę nad następstwami swoich działań. Świadomość tego, że na koniec kilkumiesięcznej pracy czeka ich prezentacja efektów pracy, sprawia, że młodzież wytrwale dąży do sfinalizowania i zrealizowania postawionych celów, pomimo nierzadko napotykanych przeszkód. W ten sposób realizują swoje plany i pomysły mogąc doświadczyć przy tym poczucia spełnienia. Pracując w bardzo różnorodnej grupie młodzież jednocześnie uczy się pracy zespołowej, umiejętności społecznych oraz przekonuje się o dużej wartości odmienności i indywidualności, o tym, że każdy pomysł się liczy, że każda osoba może coś wnieść do rozwiązania zadania. Ponieważ poziom trudności i złożoności zadań wzrasta z czasem, stopniowo uczą się pokonywania przeszkód oraz radzenia sobie ze stresem i niepowodzeniami - najpierw mniejszymi, a w miarę nabywania odwagi i pewności siebie - z co raz większymi. Z czasem oswajają się z sytuacjami stresującymi, ponieważ atmosfera panująca na zajęciach, zachęca ich do podejmowania wyzwań.

Odyseja rozwija osobowość odważną, zaradną, wytrwałą, silną, otwartą na innych, zadowoloną z siebie – osobowość, którą Strzałecki nazwał osobowością twórczą (Strzałecki, 2003).

Koncepcja Stylu Twórczego Zachowania A. Strzałeckiego zakłada, że twórczości człowieka nie można w pełni wyjaśnić w ramach ujęć jednodziedzinowych, odwołujących się bądź do mechanizmów poznawczych, bądź do mechanizmów emocjonalnych, motywacyjnych, czy też osobowościowych. Strzałecki postrzega twórczość wielowymiarowo, systemowo. Model STZ pokazuje wpływ na twórczość różnych dziedzin funkcjonowania człowieka. Wyróżnione przez niego czynniki mają opisywać Styl twórczego zachowania. Odyseusz zauważając, że wiele od niego zależy, mając poczucie, że coś stworzył, może się wypowiedzieć i poprzez daną aktywność Realizować się. Tendencja do samodoskonalenia się wiąże się z Wewnętrzną sterownością opartą na realizacji wewnętrznych potrzeb i dążeń (J. Szostak, 2000). Realizując się w danej aktywności jednostka ma możliwość obserwacji

przyczynowości pomiędzy swoim zachowaniem, a jego następstwem. Siła ego natomiast prawdopodobnie wiąże się z Giętkością struktur poznawczych. Tolerancja na stres, na sytuacje trudne (będąca składnikiem Siły ego), zależy prawdopodobnie od otwartości poznawczej struktur poznawczych - im większa Otwartość, tym większa tolerancja sytuacji trudnych. Również Samorealizacja koreluje z Otwartością (Strzałecki, 2003), co mogłoby świadczyć o twórczościowym charakterze mechanizmów leżących u podstaw Samorealizacji.

Możliwe jest również, że wszystkie czynniki (może poza warunkowaną genetycznie Aprobatą życia) wyszczególnione przez A. Strzałeckiego zależą od zmian w Giętkości struktur poznawczych. Być może poprzez uplastycznienie struktur, „otwarcie” ich, możliwa jest zmiana postawy. Być może Giętkość struktur poznawczych jest jakby parasolem, który „chowa” pod sobą pozostałe konstrukty i w momencie kiedy się otwiera, również inne czynniki rozprzestrzeniają się i rozwijają ponieważ mają teraz na to miejsce.

Fakt jest taki, że pod wpływem treningu OU zachodzą zmiany w zakresie osobowości twórczej. Rodzi się pytanie o długotrwałość zaobserwowanych efektów - zarówno tych dotyczących myślenia dywergencyjnego, jak i tych, które dotyczą dyspozycji osobowościowych. Ciekawe jest to, czy Odyseusze pozbawieni sytuacji, w której wymagana jest od nich samodzielność, nadal będą mieli wysokie poczucie kontroli. Czy elastyczne struktury poznawcze pozostaną takimi po długiej przerwie od okoliczności sprzyjających ich „gimnastyce”? Czy po zaprzestaniu aktywności twórczej Samorealizacja Odyseuszy obniży się, czy będą oni potrafili zrekompensować sobie jej brak jakąś inną działalnością? Czy pozbawieni złożonych sytuacji problemowych, w których uczyli się odporności na stres, nadal będą się charakteryzować wysoką Siłą ego? Czy rozwinięte w chwili obecnej dyspozycje takimi pozostaną, czy wrócą do poprzedniego stanu? Aby poznać odpowiedzi na te pytania, warto byłoby przeprowadzić ponowny pomiar każdej ze zmiennych w odroczonym czasie po dłuższej przerwie od zajęć Odysei Umysłu.

Pomimo braku odpowiedzi na pytanie o trwałość efektów treningu OU, na podstawie poniższej pracy, śmiało można stwierdzić, iż Odyseja Umysłu to nie tylko zabawa. Jest to program wszechstronnie edukacyjny i rozwojowy. Mimo że treningi twórczości nastawione są zazwyczaj na rozwój umiejętności poznawczych, Odyseja w swoich założeniach wychodzi poza ramy tego celu. Program ten stawia przed uczestnikami wymóg samodzielnego tworzenia rozwiązań, bez podpowiedzi i ingerencji ze strony trenera czy innych osób. Samodzielna praca rozbudza odpowiedzialność za własne pomysły i proponowane rozwiązania, a także wzmacnia poczucie dumy z tego, co samemu się tworzy. Pracując w drużynach, uczestnicy Odysei Umysłu mogą inspirować się wzajemnie, uczyć się od siebie i

polegać na sobie nawzajem. Współdziałanie w grupie uczy szacunku dla odmiennych osobowości, pomysłów i poglądów. Ponadto zajęcia nie są oparte na wiedzy pamięciowej, są nastawione na doświadczanie

Na zakończenie chciałabym jeszcze wspomnieć o wynikach grupy kontrolnej. Stanowili ją rówieśnicy Odyseuszy z jednego z trójmiejskich gimnazjów, którzy nie byli poddani treningowi Odysei Umysłu. Zakładałam, że wyniki w tej grupie nie zmienią się, ponieważ młodzież nie miała okazji do bezpośredniej stymulacji badanych przeze mnie zmiennych. Zbadanie tej grupy konieczne było w celu kontrolowania tego, czy zmiany w zakresie badanych dyspozycji w grupie eksperymentalnej nie są jedynie efektem rozwoju. Tymczasem wyniki okazały się bardzo zaskakujące: wśród uczniów gimnazjum pojawił się wyraźny spadek wskaźników w zakresie zdolności myślenia dywergencyjnego (nie było zmian w zakresie wymiarów kwestionariusza STZ).

Podczas treningów twórczego rozwiązywania problemów kładzie się nacisk na myślenie nieszablonowe, które "wychodzi poza schemat". W szkołach natomiast mamy do czynienia raczej z myśleniem konwencjonalnym, nastawionym tylko na jedną, poprawną odpowiedź, która zazwyczaj z góry jest ustalona. Prawdopodobnie właśnie system edukacyjny jest przyczyną obniżenia wyników w grupie kontrolnej. Uczniowie nie mają okazji, tak jak uczestnicy Odysei Umysłu, by uczyć się jak myśleć nowatorsko, innowacyjnie, kreatywnie i produktywnie.

Bibliografia:

- Czapiński, J. (1992) Psychologia szczęścia : przegląd badań i zarys teorii cebulowej. Warszawa ; Poznań : Akademos.
- Chybicka A. (2001) Sytuacyjne wyznaczniki twórczości. Uniwersytet Gdański, Instytut Psychologii (Rozprawa doktorska pisana pod kier. dr hab. A. Kolańczyk, prof. UG).
- Doliński D. (2000) Mechanizmy wzbudzania emocji. W J. Strelau (red.), Psychologia: Podręcznik akademicki. (t. 2 s. 322-349). Gdańsk: GWP
- Drat-Ruszczak K. (2000) Teorie osobowości – podejście dynamiczne i humanistyczne w J. Strelau (red.) Psychologia: Podręcznik akademicki. (t. 2, str.601-653). Gdańsk: GWP
- Drwal, R.Ł. (1995) Adaptacja kwestionariuszy osobowości. Wyd. Naukowe PWN Warszawa.
- Guilford J. P. (1978) Natura inteligencji człowieka. Warszawa: PWN.
- Górniewaicz J. (1995) Szkice z teorii wyobraźni i samorealizacji. Warszawa ; Toruń : Polskie Towarzystwo Pedagogiczne.

- Górniewicz J., Rubacha K. (1993) Samorealizacja a uzdolnienia twórcze młodzieży. Przegląd koncepcji i studia empiryczne. Toruń : Wydaw. UMK.
- Łukaszewski W. (1984). Szanse rozwoju osobowości. Warszawa : Książka i Wiedza.
- Nęcka, E. (1987). Proces twórczy i jego ograniczenia. Kraków: Wydawnictwo UJ
- Nęcka, E. (1987). Czego nie wiemy o twórczości? Przegląd psychologiczny, XXX, 1, 219-242.
- Nęcka, E. (1989). Trening twórczości: Podręcznik metodyczny. Kraków: Wydawnictwo UJ
- Nęcka, E. (1994a). TRoP...Twórcze Rozwiązywanie Problemów. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”
- Nęcka, E. (2000). Procesy uwagi. W J. Strelau (red.), Psychologia: Podręcznik akademicki. (t. 2 s. 77-96). Gdańsk: GWP
- Nęcka, E. (2002). Psychologia twórczości. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Sołowiej, J.(1997) Psychologia twórczości. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Stokes P.D., (2001) Variations on Guilford's Creative Abilities. Creativity Research Journal, 13, 3&4, 277-283. Barnard College, Columbia University
- Strelau J. (2000) Psychologia: Podręcznik akademicki. (t. 2). Gdańsk: GWP
- Strzałecki, A., (1989). Twórczość a style rozwiązywania problemów praktycznych. Ujęcie prakseologiczne. Wrocław: Ossolineum.
- Strzałecki, A., (1969). Wybrane zagadnienia psychologia twórczości.. Warszawa; [Poznań] : Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Oddział.
- Strzałecki, A. (1996). Styl twórczego zachowania: model ogólny i jego zastosowanie. Studia z psychologii, VII, 159-182..
- Strzałecki, A., (2002). Model Stylu Twórczego Zachowania a analizie procesu rozwiązywania problemów. W A. Grochowska (red.) Wokół psychologii osobowości. (s. 109-132). Warszawa: Wydawnictwo Kardynała Stefana Wyszyńskiego
- Strzałecki, A., (2003). Psychologia twórczości. Między tradycją a ponowoczesnością. Warszawa: Wydawnictwo Kardynała Stefana Wyszyńskiego
- Szostak J. (2000). Samorealizacja i samoocena młodzieży: Materiały do studiowania. Warszawa : Wydaw. Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Informatycznej.

www.odyseja.org